

Ilmoitetun salaisuuden äärellä. Nikean kirkolliskokous 325 Jumala- uskon ytimen ilmaisijana

Alustus Kangasalla 27.9.2025

Tomi Karttunen

Apostolisen uskon juurilla

Tänä vuonna juhlistava, ekumeenisesti varsin laajasti käytössä oleva Nikean tai Nikean-Konstantinopolin uskontunnustus (325/381) ilmentää kristillisen uskon ydintä eli uskoa pyhää Kolminaisuuteen ja Jeesukseen Kristukseen Jumalan Poikana ja ihmisenä. Toisin sanoen se ilmaisee apostolisen ja katolisen uskon perustan. Nikean kirkolliskokous pidettiin vuonna 325, joten taustalla oli uskonperinnön välittämisessä myös edeltäviä vaiheita lähtien liikkeelle Jeesuksen maanpäällisestä elämästä ja apostolien todistuksesta aina Vanhan testamentin profeetallisiin ja Jumalan toiminnasta ja lupauksista todistaviin kirjoituksiin asti. Nikeassa tämä usko kiteytettiin ensimmäistä kertaa yleisessä, ekumeenisessä kirkolliskokouksessa. Tänä ekumeeninen kristittyjen yhteisö tunnustaa yleisesti tämän uskontunnustuksen olevan edelleen kestävä ilmaus yhteisen apostolisen uskon ytimestä, koska se puhuu kristinuskon Jumalasta ja Jeesuksesta Pelastajana.

Kriittisyydestään kirkon hierarkiaa kohtaan huolimatta myös reformaattori Luther seisoo tämän uskon takana. Hän kirjoittaa Nikean kirkolliskokouksen opillisen päätöksen merkityksestä kirjassaan *Kirkolliskokouksista ja kirkosta* (1539) näin:

Tästä käy selvästi ilmi, minkä tähden kokous oli kutsuttu ja mikä sen tehtävänä oli, nimittäin uskon opinkappaleen, se on Kristuksen oikean, todellisen jumaluuden, säilyttäminen vastoin Ariuksen uutta viisautta... evankeliumin kirjoittaja p. Johannes ja p. Paavali, Pietari sekä muut apostolit ovat meille horjumattomana perustuksena ja puolustuksena,

koska heille Pyhä Henki on sen ilmoittanut ja julki-
sesti taivaasta antanut, ja heiltä on kirkko sen saa-
nut ennen [Nikean] kirkolliskokousta ja samoin itse
kirkolliskokous. Sillä he ovat kaikki, kun Arius alkoi
esittää oppiansa, samoin kuin tuo kirkolliskokous-
kin, puolustaneet itseänsä Raamatun ja etenkin p.
Johanneksen evankeliumin avulla, kuten Athanasiuks-
en ja Hilariuksen kirjat osoittavat.¹

Ennen kuin käsittelen Nikean kirkolliskokousta ja uskontunnustusta
ja sen nykymerkitystä lienee paikallaan sanoa muutama sana sen
juurista Uuden testamentin, apostolien ja apostolisten isien, litur-
gisen tradition sekä varhaiskirkon teologisten suunnannäyttäjien
kirjoituksissa ja todistuksessa.

Uskon tunnustaminen Raamatussa ja uskon säännöt

Juutalaisuudessa usein käytetyn *Shema*-lauselman ”Kuule, Israel!
Herra on meidän Jumalamme, Herra yksin” (vrt. 5. Moos. 6:4–9)
ilmentämä käsitys Jumalan ykseydestä, kuolemattomuudesta ja
näkymättömyydestä muuntui jo Uuden testamentin sisällä kohti
kolminaisuususkon valossa nähtyä yksijumalaisuutta.² Johanneksen
evankeliumin Sana-teologian ja luomisuskon (Joh. 1:1–3) lisäksi
selvästi juutalaiseen traditioon kytkeytyvä ylistyslauselma löytyy
Uudessa testamentissa esimerkiksi 1. Timoteuksen kirjeestä (1. Tim.
1:17): ”Ikuiselle kuninkaalle, kuolemattomalle, näkymättömälle ja
ainoalle Jumalalle kunnia ja kirkkaus aina ja ikuisesti! Aamen.”³

On tietystä mielessä perusteltua sanoa, että kristittyjen uskon-
tunnustuksen juuret ovat juutalaisessa *Shema*-rukouksessa. Tällöin
kuitenkin tulkitaan tuota tunnustusta jo kristillisessä yhteydessä.
Kristillisen uskon tunnustamisen erityiset juuret ovat tunnustautumi-
sessa Jeesukseen Kristukseen Herrana, Messiaana ja Jumalana tai
Jumalan Poikana, mistä jo Uuden testamentin tekstit kertovat. Nikean

1 Luther: Kirkolliskokouksista ja kirkosta 59–61.

2 Welker 2013, 75–76, 81; Fairbairn & Reeves 2019, 22.

3 Kitzig 2024, 81.

kirkolliskokouksen kiteyttämä usko Jeesukseen Kristukseen ihmiseksi tulleen Jumalan Poikana on ytimeltään syvästi raamatullinen.

Luukkaan evankeliumin alussa jouluevankeliumissa välitetään enkelin hyvä sanoma: ”Hän on Kristus, Herra.” (Luuk. 2:11). Ilmaus ”Herra” viittaa tässä Jumalaan. Apostoli Tuomas sanoo Johanneksen evankeliumissa ylösnousseen Jeesuksen ilmestyessä: ”Minun Herrani ja Jumalani” (Joh. 20:28). Matteuksen evankeliumissa taas apostoli Pietari tunnustaa: ”Sinä olet Messias, elävän Jumalan poika” (Matt. 16:16), vaikka ”Poika” ei olekaan vielä tässä kirjoitettu isolla p:llä. Apostoli Paavali puolestaan kertoo tunnustuksen paikan hengellisessä elämässä: ”Jos sinä suullasi tunnustat, että Jeesus on Herra, ja sydämessäsi uskot, että Jumala on herättänyt hänet kuolleista, olet pelastuva.” (Room. 10:9) Johanneksen evankeliumin alku (Joh. 1:1–4, 14): ”Sana tuli lihaksi ja asui meidän keskellämme. Me saimme katella hänen kirkkauttaan, kirkkautta, jonka Isä ainoalle Pojalle antaa. Hän oli täynnä armoa ja totuutta.” sekä Kol. 1:15–20 ovat keskeisiltä osin toimineet lähtökohtana myös Nikean uskontunnustukselle.

Kolossalaiskirjeen alusta voimme lukea:

Hän on näkymättömän Jumalan kuva, esikoinen, ennen koko luomakuntaa syntynyt. Hänen välityksellään luotiin kaikki... näkyvä ja näkymätön... Kaikki on luotu hänen kauttaan ja häntä varten. Hän on ollut olemassa ennen kaikkea muuta... Hän on myös ruumiin pää, ja ruumis on seurakunta... Hän nousi esikoisena kuolleista, jotta hän olisi kaikessa ensimmäinen. Jumala näki hyväksi antaa kaiken täyteen asua hänessä sekä hänen välityksellään tehdä sovinnon ja hänen ristinsä verellä vahvistaa rauhan kaiken kanssa, mitä on maan päällä ja taivaassa.”

Kol. 1:23 tähdentää myös luomakunnan osuutta lunastuksesta: ”Tämä evankeliumi on julistettu kaikille luoduille taivaan alla...”.

Kastetunnustusten kolminaisuusopilliselle rakenteelle antoi hahmon kaste- ja lähetyskäsky Matteuksen evankeliumin lopussa: ”...kastakaa heitä Isän ja Pojan ja Pyhän Hengen nimeen ja opettakaa heitä noudattamaan kaikkea, mitä minä olen käskennyt teidän noudattaa. Ja katso, minä olen teidän kanssanne kaikki päivät maailman loppuun asti.” (Matt. 28:19–20). Se ilmaisee, että tunnustuksessa on kristitylle kyse puheesta läsnä olevalle Jumalalle eli ylistyksestä

ja Hänen omakseen tunnustautumisesta lähtökohtana kristilliselle uskolle ja elämälle.

Raamatun välittämät kiteytyneet tunnustuslausumat ja niitä yhteen kokoavat niin kutsutut uskon säännöt (*regula fidei*) toimivat myös Uuden testamentin ohjeellisten kirjojen kokoelman apostolisuuden tärkeänä kriteerinä. On hyvä huomata, että kirkkoisä Irenaeukselta, joka tradition mukaan oli tuntenut apostoli Johanneksen tunteneen apostolisen isän Polykarpoksen, on peräisin vuodelta 180 jKr. luettelo Uuden testamentin kirjoista, joka oli jo jokseenkin sama kuin tämä nykyinen. Jo vuonna 140 oli torjuttu Markion-nimisen opettajan oma kokoelma Uuden testamentin teksteistä, joka hylkäsi Vanhan testamentin. Nikean uskontunnustuksen vankimman puolustajan kirkkoisä Athanasioksen kirjeestä on taas peräisin varhaisin nykymuotoinen Uuden testamentin 27 kirjan luettelo vuodelta 367. Vanhin säilynyt Uuden testamentin kirjoitusten kokoelma on niin sanottu *Codex Vaticanus*, joka on ajoitettu aikavälille 340–400.

Kristillistä uskoa ilmaistiin kiteytetysti varhaisten seurakuntien elämässä etenkin jumalanpalveluselämässä, kasteopetuksessa ja kasteeseen liittyvässä tunnustautumisessa kristityksi, muussa seurakunnallisessa opetuksessa, lähetyssaarnassa ja marttyyrien tunnustautumisessa kristilliseen uskoon vainojen aikana. Oli paikallisia kastetunnustuksia, joista Jerusalemin ja Rooman kastetunnustukset kiteytyivät varhimmin. Oli myös kristillistä identiteettiä suojelevia, esimerkiksi apologettisissa tarkoituksissa käytettyjä uskon sääntöjä, jotka eivät olleet vielä virallisten uskontunnustusten tapaan standardisoituja, mutta pääasioista muistuttavia. Vähitellen piispojen kokoontumisissa alettiin hyväksyä paikallisia uskontunnustuksia.

Kirkkoisä Irenaeuksen uskon säännössä (*Adversus haereses* I, 10, 1f) 100-luvun lopulta on uskontunnustuksista tuttu uskon rakenne jo tunnistettavissa varsin selvästi:

Vaikka nimittäin kirkko on levittäytynyt koko asutun maan ääriin asti, on se ottanut vastaan apostoleilta ja heidän oppilailtaan uskon *yhteen* Jumalaan, Isään, Kaikkivaltiaaseen, joka on luonut taivaan ja maan, meren ja kaiken, mikä niissä on; ja yhteen Kristukseen, Jeesukseen, Jumalan Poikaan, joka tuli lihaksi meidän pelastukseksimme; ja yhteen pyhään Henkeen, joka on profeettojen kautta julistanut Jumalan

pelastustekoja, molemmat adventit ja syntymän Neitseestä, kärsimyksen ja ylös herättämisen kuolleista, ruumiillisen rakkaan Kristuksen Jeesuksen ottamisen taivaaseen Isän kirkkaudessa kootakseen kaiken yhteen ja antaakseen koko ihmiskunnan lihan herätä kuolleista, Kristukseen Jeesukseen, Her- raamme ja Jumalaamme, Pelastajaamme ja Kunin- kaaseemme, jotta taivaallisten, maallisten ja maan alaisten mahtien polvi notkistuisi näkymättömän Isän hyvästä tahdosta ja jokainen kieli ylistäisi häntä, ja hän tuomitsee oikeudenmukaisesti kaikki: pahuu- den henget ja enkelit, jotka eivät noudattaneet hänen käskyjään sekä luopiot, samoin kuin jumalattomat ja epäoikeudenmukaiset, laittomat ja jumalanpilkkaa- jat ihmisten parissa luovuttaa hän ikuiseseen tuleen; vanhurskaille ja hurskaille sitä vastoin, jotka pitivät hänen käskynsä ja pysyivät hänen rakkaudessaan, joko heidän alustaan asti tai heidän kääntymykses- tään asti, hän lahjoittaa elämän ja katoamattomuus- den ja ympäröi heidät ikuisella kirkkaudellaan.⁴

Oli siis raamatullista ja liturgista materiaalia, uskon sääntöjä ja varhaisten kirkolliskokousten paikallisia päätöksiä kristillisen uskon sisältöä ilmentämässä. Niiden valossa oli varsin kattava yhteisym- märrys siitä, mitkä Uuden testamentin kirjat välittivät eteenpäin aitoperäisen apostolisen uskon Jeesuksesta Kristuksesta Jumalan Poikana ja Pelastajana. Kastetunnustukset ilmensivät uskoa Isään ja Poikaan ja Pyhään Henkeen. Ei kuitenkaan ollut yhteisesti hyväk- syttyä, Raamatun Jumala-uskon perusteet kiteyttävää uskontunnus- tusta, joka myös älyllisesti ja kiteytetysti muotoilisi uskon totuudet niin, että sen valossa voidaan erottaa totuus ja harha. Tähän teh- tävään tarvittiin Nikean ekumeenista kirkolliskokousta, jonka pitä- minen tuli mahdolliseksi kristinuskon saatua ensin uskonnonva- pauden vuonna 313 ja Konstantinuksen tultua koko Rooman valta- kunnan keisariksi vuonna 324. Hän oli jo lännessä kutsunut koolle paikallisen kirkolliskokouksen vuonna 314 Arlesiin, joka käsitteli

4 BSELK, 10–11.

kysymystä vainojen aikana luopuneiden ottamisesta takaisin kirkon yhteyteen. Tästä kokouksesta kertyi jo oppia sitä varten, että vuonna 325 saattoi keisari paavi Sylvester I:n ja kirkollisen neuvonantajansa Cordoban piispan Ossiuksen myötävaikutuksella kutsua valtakuntansa piispat koolle Nikeaan, tulevan pääkaupungin Konstantinopolin lähelle.

Nikean I kirkolliskokous vuonna 325 apostolisen uskon kiteytyksenä

Kristus-uskon perusteiden kumoutuminen areiolaisuudessa

Kristillistä sanomaa kantanut liturginen perinne ja pyhien apostolisten kirjoitusten lukeminen takasivat varhaisina vuosisatoina sen, että seurakuntatason opetus ja julistus oli varsin yhdensuuntaista.⁵ Kristinuskon saama uskonnonvapaus v. 313 kuitenkin kiihdytti julkista keskustelua siitä, miten kristillinen usko sijoittuu uskontojen maailmassa. Käsitysten kärjistymiseen vaikutti keskeisesti argumentaation pitäytyminen filosofisesti määritellyyn käsitykseen siitä, mikä on johdonmukaista.⁶ Henkilö, jonka kautta tämän keskustelun synnyttämien kolminaisuusopillisten spekulatioiden esittäminen johti kirkon ja sen Kristus-tunnustuksen syvimpään kriisiin, oli libyalais-syntyinen pappi Areios (256–336). Päähenkilön mukaan areiolaiskiistaksi nimetty tapahtumasarja puhkesi useimpien tutkijoiden mukaan vuonna 318.⁷

Areioksen perusajatus näyttää olleen Jumalan absoluuttisen tuonpuoleisuuden ja ykseyden korostaminen teologisesti sovelletun kristillisen platonismin mukaisesti. Koska Jumalan olemus on tuonpuoleinen, ainutlaatuinen ja jakamaton, sitä ei filosofisen logiikan mukaan voida jakaa. Jos Jumala antaisi olemuksensa jollekulle toiselle, merkitsisi se, että hän on jaettavissa ja muuttuva. Näin ei voi

5 Pihkala 1997, 137. Nikean kirkolliskokouksesta ja sen yhteydestä muihin ekumeenisiin kirkolliskokouksiin ks. tarkemmin Karttunen: *Nikea 325. Jakamattoman kirkon perintö 2000-luvulla* (Väyläkirjat 2024).

6 Pihkala 1997, 138.

7 Davis 1990, 49, Müller 2010, 331; Fairbairn & Reeves 2019, 55. Nik.

olla, koska Jumala on yksi ja ainutlaatuinen. Kaikki muu on Jumalan ulkopuolella ja hänen luomaansa, myös Poika. Jumala ei voinut suoraan lähestyä ei-välttämätöntä ja muuttuvaista maailmaa, joten hän tarvitsi luomistyöhön välikappaleen. Tämä instrumentti on Areiokselle Sana, joka on itsekin luotu. Sana on tosin muiden luotujen yläpuolella, jonkinlainen puolijumala. Areioksen mukaan: ”Vaikka häntä kutsutaan Jumalaksi, hän ei ole todella Jumala, vaan ainoastaan armon osallisuuden kautta.... Hän on jumala vain nimeltään.” Kristuksessa luotu sana, joka on eri asia kuin Logos, Jumalan sisäinen järki, yhdistyi ihmisruumiiseen, jolla ei ollut järkiselua. Sana otti jäljellisen elementin paikan ihmisen rakenteessa.⁸ Ihminenkin oli vain puoliksi ihminen.

Dogmaattisesti ajatellen Kristus-uskon perusteet tuhotaan Areioksen ajattelussa sitä kautta, että 1) Kristuksen täysi jumaluus ja 2) hänen inhimillinen sielunsa kielletään.⁹ Kristus Jeesus ei siis ollut oikein Jumala eikä ihminenkään. Jumala, joka on rationaalisin perustein absoluuttisen Yksi ja tuonpuoleinen eikä ole suhteessa toisiin persooniensa kautta - kolmiyhteisen Jumalan tapaan, ei viime kädessä voi ilmoittaa itseään. Hän voi olla vain deismin jumala, joka on luonut maailman ja jättänyt sen omilleen tai moraalinen tuomari hyvästä ja pahasta. Kristillisen lunastusopin edellytys on Logoksen olemuksen ykseys Isän kanssa sekä Jumalan sisäinen ykseys Kolmiyhteytenä.¹⁰

Rooman imperiumin keisari Konstantinus (k. 337) oli harmissaan siitä, että hänen poliittisesti yhdistynyt valtakuntansa oli uskonnollisesti jakautunut. Hänen kirkollisten asioiden neuvonantajansa, Cordoban piispa Ossius lähetti kirjeet sekä Aleksandrian piispa Aleksanterille että Areiokselle ja moitti näitä poleemisesta keskustelusta, joka kertoi hänen mukaansa lähinnä väärinkäytetystä vapaa-ajasta ja intellektuaalisista harjoituksista, jotka olisi tullut pitää omana tietonaan eikä levitellä kansanjoukoille. Ossius pyrki rakentamaan sovintoa näiden kahden välillä vakuuttaen, että he eivät ole jakaantuneet

8 Davis 1990, 52; Kelly 2009, 20–21. Vrt. Areioksen ajattelun uudesta tarkastelusta historiallisessa (apologeettisessa) kontekstissa Lyman 2021, 52–62.

9 Pihkala 1997, 150, 227; Müller 2010, 331.

10 Müller 2010, 333.

missään pääopeista tai olleet harhaoppisia, vaan olivat itse asiassa pitkälti samaa mieltä. Tulisi palata samaan ehtoollispöytään ja yhteyteen. Sovintoyritys kariutui. Alkuvuodesta 325 Ossius johti Antiokian kirkolliskokousta, joka tuomitsi areiolaisen näkemyksen. Tämä oli kuitenkin vielä suuremman kokouksen valmistelua.¹¹

Nikean kirkolliskokous 325: Kristusta puolijumalana pitävän areiolaisuuden torjunta

Historiallisesti ei voida osoittaa Nikean kirkolliskokouksen tarkkaa osallistujamäärää, mutta pian omaksuttiin symbolinen luku 318 kirkolliskokousten luetteloihin. Sillä viitattiin Aabrahamin aseistettujen palvelijoiden määrään (1. Moos. 14:14), numeroon, joka kreikaksi luetaan TIH, joka on ristin ja Jeesuksen symboli.¹² Näin jo osallistujien lukumäärä viittaa Jumalan antamiin lupauksiin ja ristiinnaulittuun ja ylösnousseeseen Jeesukseen Kristukseen lupauksen täyttymyksenä.

Nikean kirkolliskokous ei alkanut lupaavissa tunnelmissa. Ennen kuin keisari oli avannut kokouksen, olivat piispat jo tehneet toisistaan kirjallisia syytekirjelmia. Kerrotaan, että Konstantinus diplomaattista valtiomiestaitoa ilmentäen poltti kirjelmät avaamatta niitä. Kokous avattiin 20. toukokuuta 325 keisarillisessa kesäpalatsissa. Koska Ossius Cordobalainen on ensimmäisenä kokouksen allekirjoittajien

11 Chadwick 1967, 129–130; Davis 1990, 54–55, Behr 2004, 78–79. Van Dam 2021, 23 huomauttaa kuitenkin, että Liciniuksen jälkimainetta suhteessa kristittyihin on mustattu etenkin Eusebioksen Kirkkohistoriasa. Itä-Rooman kristityt lienevät vedonneet Liciniukseen vähän samaan tapaan kuin Konstantinukseen lännessä. Liciniuksen aikana myös käynnistettiin ponnistelut ykseyden etsimiseksi areiolaiskiistassa.

12 Davis 1990, 57–58; Gwynn 2021, 92. Fairbairn & Reeves 2019, 57 toteaa, että keisari Konstantinus kutsui kaikki Rooman valtakunnan 1800 piispaa, mutta läsnä oli arviolta 250–318 piispaa.

listoissa, hän todennäköisesti johti puhetta. Etsittiin raamatullisia termejä areiolaisuuden selkeäksi torjumiseksi, mutta se ei onnistunut.¹³

Keisari Konstantinus otti kirkkohistorioitsija Eusebioksen mukaan aktiivisesti ja sympaattisesti osaa keskusteluun. Hänen ilmeisenä tarkoituksenaan oli varmistaa yksimielisyyys osallistumalla itse kokoukseen ja kutsumalla piispoja mahdollisimman kattavasti yhteiseen päätöksentekoon separatistien eristämiseksi piispojen laajan yksimielisyyden kautta. Tämän etenemistavan oli etenkin Arlesin synodi vuonna 314 hänelle opettanut. Yhteen kootut uskon säännöt ja Nikeassa tehdyt tarkennukset tarjosivat pohjan uudelle uskontunnustuslausumalle, jonka oli määrä sulkea pois areiolainen tulkinta. Lopullinen uskontunnustus on säilynyt Athanasiuksen kirjoituksissa, historioitsija Sokrateen ja Basileios Kesarealaisen kautta sekä Khalhedonin kirkolliskokouksen 451 päätösasiakirjoissa. Athanasios kertoo kappadokialaisen papin Hermogeneen kirjoittaneen lopullisen version:¹⁴

Uskomme yhteen Jumalaan Isään Kaikkivaltiaaseen, kaiken näkyvän ja näkymättömän Luojaan, ja yhteen Herraan Jeesukseen Kristukseen, Jumalan Poikaan, syntynyt Isästä, ainosyntyinen, Isän olemuksesta, Jumala Jumalasta, Valo Valosta, tosi Jumala tosi Jumalasta, syntynyt, ei luotu, yhtä olemusta Isän kanssa, jonka kautta kaikki luotiin.

Joka meidän ja meidän pelastuksemme tähden tuli alas lihaksi, luotiin ihmiseksi, kärsi ja herätettiin kolmantena päivänä, astui taivaisiin, ja on tuleva kunniaassa tuomitsemaan eläviä ja kuolleita, ja Pyhään Henkeen.

13 Mannermaa 1977, 56; Davis 1990, 58–59; Gwynn 2021, 93. Kokousolosuhteista ja puitteista ks. tarkemmin Jacobs 2021, 65–89. Jacobs 2021, 76 pitää todennäköisenä, että keisari Konstantinus halusi kutsua koolle kirkolliskokouksen mieluummin Nikeaan kuin hallituskaupunkiin Nikomediaan, koska hän ei halunnut pönkittää sikäläisen piispan Eusebios Nikomedialaisen kunnianhimoa vaan näyttää, kuka on hallitsija.

14 Chadwick 1967, 130; Davis 1990, 59; Drake 2021, 123; Gwynn 2021, 101.

Mutta ne, jotka sanovat, oli aika, jolloin Jumalan Poikaa ei ollut, ja ennen kuin hän syntyi häntä ei ollut ja että hän tuli olevaksi ei-olevaisesta tai että hän on eri hypostaasia tai substanssia tai että hän on muuttuva tai vaihteleva – katolinen ja apostolinen kirkko tuomitsee.¹⁵

Nikean uskontunnustuksen teologinen ydin: samaa olemusta kuin (kr. homoousios)

Areiolaiset saattoivat hyvin yhtyä muotoiluun ”syntynyt Isästä” ja ”ainosyntynen”. He ymmärsivät kuitenkin ”syntymisen” tässä yhteydessä samaa merkitseväksi kuin ”tehty” Isän luovalla voimalla. Muotoilu ”Isän olemuksesta” tai ”samaa olemusta kuin” (*homoousios*) sulki pois tämän tulkinnan. Poikaa ei ole vain muiden luotujen tavoin luotu ”ei mistään” vaan hän jakaa Isän jumalallisen olemuksen. ”Ilmaisu tosi Jumala tosi Jumalasta” sulki pois areiolaisen puheen Pojasta jumalana vain Jumalan armosta ja nimellisesti. Tämäkin ilmaisu kuitenkin saatettiin vielä tulkita areiolaisesti, mutta ilmausta ”syntynyt, ei luotu” ei voinut. Poika ei ole jumalallisen olemuksensa puolesta luotu. Isä ei ole koskaan ollut muuta kuin Isä, eli termi ylittää tavanomaisen biologisen merkityksen kuten Jumalasta käytetyn luonnollisen kielen termit muutenkin. Avainkäsite kirkon virallisen ja sitovaksi muodostuneen uskontunnustuksen vastauksessa areiolaisuudelle oli termi ”samaa olemusta kuin” (*homoousios*) Isä. Poika jakaa saman olemuksen ja olemisen kuin Isä ja on siksi täysin jumalallinen.¹⁶

15 Davis 1990, 60. Nikean I kokouksen 325 päätökset esim. <https://www.papalencyclicals.net/councils>.

16 Davis 1990, 60–61. Nikean uskontunnustuksen merkityksestä koko kirkon tunnustuksena kaikille ajoille ks. Fairbairn & Reeves 2019, 48–79. Fairbairn & Reeves 2019, 59 luonnehtii Nikean tunnustusta yleisesti ottaen yleisten kastetunnustusten soveltamiseksi ja muotoilemiseksi uudelleen, jotta voitaisiin vastata kontekstuaaliseen areiolaisuuden haasteeseen.

Termi ”homooousios” ei kuitenkaan ollut tarkkarajainen vaan tuona aikana pikemminkin epämääräinen ja tulkinnanvarainen käsite.¹⁷ Etenkin konservatiivisille piispoille oli erityisen hankalaa se, että termi ei ollut raamatullinen.¹⁸ Lopputulos kuitenkin oli se, että yksiselitteistä tulkinnallista avainta ei löydetty Raamatun teksteistä. Ratkaiseva käsite oli siis valittava Kirjoitusten ulkopuolelta, niin että Raamattuun pohjautuvan kristillisen jumala- ja pelastuskäsityksen perustotuudet ja uskon intuitio tulisivat riittävän selkeästi ilmaistuksi. Myöhemmin on tällaista prosessia kutsuttu opin kehittymiseksi tai uskonymmärryksen syventymiseksi ja inkulturaatioksi tai kontekstualisaatioksi.¹⁹

Kolme peruslähtökohtaa on keskeistä Nikean päätöksessä: 1) Poika ei ole luotu, 2) ikuinen Poika lähtee Isästä ”syntymisen” kautta (erotuksena luodusta), 3) Isän ja Pojan keskinäisiin suhteisiin perustuvassa erottelussa on kyse olemuksen yhteydestä yhdessä Jumalan olemistodellisuudessa.²⁰

Näyttää siltä, että keisari Konstantinuksen auktoriteetti oli ratkaisevassa asemassa, kun termi kaikesta huolimatta hyväksyttiin uskontunnustukseen. Hänen takanaan oli kuitenkin hänen pitkäaikainen kirkollinen neuvonantajansa, Cordoban piispa Ossius, joka edusti lännen kirkon teologiaa. Jo Tertullianus (160–220) oli sanonut, että Jumalalla on yksi olemus ja kolme persoonaa. Myös Aleksanteri Aleksandrialaisen vaikutus oli huomattava. Vaikka termiä ’homooousios’ ei ollut vielä virallisesti sisällytetty läntiseen teologiaan, se sopi jo Tertullianuksen ajoista suosittuun kolminaisuusteologiseen malliin.²¹ Päätöksessä tulee esiin myös terminologinen hankaluus itäisessä

17 Mannermaa 1977, 57; Davis 1990, 61.

18 Davis 1990, 61–62. Vrt. Edwards 2021, 145–149. Nikean kirkolliskokouksen Raamattu-taustasta ks. Jukka ja Lauri Thurén 2017 ja Fairbairn & Reeves 2019, 19–37. Fairbairn & Reeves 2019, 62 toteaa Athanasiuksen kirjoittaman Nikean määritelmän puolustuksen pohjalta, että piispat tulivat johtopäätökseen, jonka mukaan he olivat pakotettuja käyttämään ei-raamatullisia sanoja ”Kirjoitusten merkityksen kokoamiseksi”.

19 Pihkala 1997, 162–163; Kelly 2009, 22–23, 25.

20 Müller 2010, 334–335.

21 Davis 1990, 62; Gwynn 2021, 101. Aleksanterista, Areioksesta, Athanasiukselta ja Nikean kokouksesta ks. laajemmin Behr 2004, 143–186.

teologiassa, kun tässä vaiheessa vielä termit ”hypostaasi” ja ”substanssi” käsitettiin synonyymisiksi. Vasta vähitellen hypostaasi alkoi idässä ja yleensäkin merkitä sitä, mitä läntisessä teologiassa kutsuttiin persoonaksi, kun taas kreikan *ousia* merkitsi samaa kuin latinan substanssi. Homoousios-termin oikean ymmärtämisen edellytys on näin erottelu ”olemuksen” (*ousia*) ja persoonan (*hypostasis*) välillä.²²

Uskontunnustus oli saatu valmiiksi noin kesäkuun 19. päivän tienoilla.²³ Kokous jatkui 20 kanonin eli oikeuspäätösten parissa elokuulle asti.

Nikea sitoutumisena mysteeriin ja Jumalan Pojan ilmoittamaan rakkauden lakiin

Sanoessaan, että Poika on samaa olemusta kuin Isä, mutta eri persoona, nikealaiset ilmaisivat sen, mitä he Raamatusta lukivat ja ymmärsivät lihaksi tulleen Jumalan Sanan olevan. Raamatun totuus pyrittiin nyt hahmottamaan myös älyllisesti. Kyse oli uskon perustasta, joka vaikuttaa kaikkeen siihen, mitä kristillisestä uskosta ja sen suhteesta valtioon, yhteiskuntaan ja maailmaan voidaan sanoa. Nikealaiset pitivät kiinni ilmoituksen totuudesta, vaikka rationaalisesti oli vaikea sovittaa monoteistinen oppi yhdestä Jumalasta ajatukseen kolmiyhteisestä Jumalasta.²⁴

Areiolaiset ajattelivat rationalistisemmin ja pitivät Poikaa ensisijaisesti välittäjänä Jumalan ja maailmankaikkeuden välillä kosmologisessa mielessä. Hän on alisteinen Jumalalle ja antaa järjestyksen maailmankaikkeudelle, yhteiskunnalle ja ihmispersoonalle. Lihaksi tullee Pojalle jäi lopulta vaatimaton rooli julistaa Jumalan ykseyttä ja muistuttaa ihmisiä heidän kuolevaisuudestaan.²⁵ Areioksesta tuli kristinuskoa uhanneen ”hellenisoitumisen” lipunkantaja. Se latisti kristinuskosta pois elämää antavan jännitteen ja Jumalan elävän ja sovittavan läsnäolon, joka muodostaa pelastususkon perustan.²⁶

22 Davis 1990, 62–63, Müller 2010, 329. Kokouksen anateemoista ks. myös Edwards 2021, 149–151.

23 Davis 1990, 63.

24 Davis 1990, 71–72.

25 Davis 1990, 72.

26 Pihkala 1997, 178.

Dietrich Bonhoeffer summaa ”homooosios”-termin merkityksen:

Miksi tämä lausuma on välttämätön? Koska niin raamatullinen todistus Jumalan ilmoituksesta Jeesuksessa Kristuksessa voidaan säilyttää, koska vain siten voidaan puhua ilmoituksesta. Ennakkoedellytys on, että Jumala on ilmoituksessaan identtinen itsensä kanssa. Muuten se ei ole Jumalan ilmoitus vaan idean manifestaatio”.²⁷

Ilmoitus on kokonaisvaltainen, jotta koko ihminen voidaan ottaa omaksi ja hän voi syntyä uudelleen, tulla lunastetuksi yhdessä luomakunnan kanssa.

Nikealaisille Jumalan Poika on Pelastaja ja välittäjä oikeudenmukaisen ja ikuisen Jumalan ja syntisen, kuolevaisen ihmiskunnan välillä pelastavan lunastuskuolemansa tähden. Hänen elämänsä, kuolemansa ja ylösnousemuksensa tähden ihmiskunta on sovitettu Isän kanssa, ja siksi myös meistä voi tulla jumalallisia eli Jumalan kuva meissä korjaantua. Nikealaisen uskon mukaan raamatullisen lain ja tradition keskus on Jeesus Kristus.²⁸ Hänen julistamansa rakkauden laki voi joskus olla myös keisarin määräysten vastainen. Kristuksen jumalallinen itsensä uhraaminen varmisti ihmiskunnalle pelastuksen ja saattoi voimaan uuden lain, jolle myös kristillinen hallitsija on alisteinen. Areiolaisen matalan ja ohuen kristologian pohjalta sitä vastoin saatettiin nähdä hallitsija Jumalan välikappaleena yhteiskunnan

27 Martikainen 1999, 97; DIETRICH BONHOEFFER, Werke 12, 336–337.

28 Vrt. luterilaisten ja katolilaisten ”Yhteinen sana” Krakovan yleiskokouksessa 2023: ”The ancient Christian Creed of Nicaea, whose 1700th anniversary we will celebrate in 2025, creates an ecumenical bond that has its center in Christ. As early as 1965, before the end of the Second Vatican Council, Catholics and Lutherans in the United States could testify together: ‘The confession that Our Lord Jesus Christ is the Son, God of God, continues to assure us that we are in fact redeemed, for only he who is God can redeem us’ (The Status of the Nicene Creed as Dogma of the Church. Summary Statement, Baltimore, July 7, 1965).” <https://2023.lwfassembly.org/sites/default/files/2023-09/2023A%20-%20Common%20Word%20-%20EN.pdf>

järjestyksen ylläpidossa, jopa ikään kuin uutena Kristuksena.²⁹ Nikealaiset piispat näkivät kirkon taivaallisen valtakunnan heijastuksena. Piispat saattoivat tarvittaessa kritisoida keisaria apostolisen tradition ja raamatullisen lain pohjalta.³⁰

Kamppailu Nikean perinnöstä

Nikean kirkolliskokous loi kirkolle uuden merkittävän tavan käsitellä kriisejä. Sen dogmaattinen päätös ei ollut kuitenkaan kerralla kiveen hakattu siinä mielessä, että se olisi otettu vastaan jakamattoman hyväksyvästi eri puolilla silloista kristikuntaa. Nikean kokouksen merkityksen selvittelyyn kului lähes koko jäljellä ollut 300-luku. Tähän vaikuttivat sekä termin ”homooousios”-moniselitteinen tulkintahistoria että kirkkopoliittiset ja poliittiset tilanteet. Tulkintaan vaikutti jo tällöin ja myöhemmissä vaiheissa myös Rooman valtakunnan itäisen ja läntisen osan välinen kasvava jännite ja sen hyödyntäminen kirkkopoliittisessa väännössä. Areiolaiset johtajat saattoivat rakentaa valtakunnan itäosassa varsin yhtenäisen rintaman kreikkalaisissa kirkoissa. He saivat tähän tukea suvaitsevaisilta keisareilta.³¹

Nikean kirkolliskokouksen auktoriteetin säilymisessä seuraneina vuosikymmeninä keskeinen rooli oli Aleksandrian ja Rooman piispoilla.³² Vähitellen alun perin kiistanalaisesta ”samaa olemusta kuin”-ilmauksesta tuli kristinuskon apostoliseen ytimeen osoittava muotoilu osana laajasti hyväksyttyä kristinuskon perinnettä, johon myös luterilainen reformaatio usko-, armo- ja Kristus-keskeisine sekä Raamattua korostavine painotuksineen liittyi.

29 Davis 1990, 72.

30 Davis 1990, 75.

31 Chadwick 1967, 133; Behr 2004, 75; Kelly 2009, 24; Parvis 2021, 225–255.

32 Parvis 2021, 227.

Nikean uskontunnustuksen tulkinta tänään ja areiolaisuuden uudet muodot

Nikean uskontunnustus on ainut ekumeenisessa, kaikille kristityille tarkoitetuissa kirkolliskokouksessa hyväksytty uskontunnustus. Sitä käyttävät niin idän kuin lännen kristityt. Ortodoksisessa kirkossa se on ainut uskontunnustus. Tunnustus ilmaisee uskon Kolmiyhteiseen Jumalaan ja hänen pelastustekoihinsa sekä kristilliseen kirkkoon Jumalan pelastuksen välikappaleena, esimakuna ja merkinä. Nikean-Konstantinopolin uskontunnustus ilmaisee sen, että Jeesus Kristus on sekä Jumalan Poika, iankaikkisuudessa syntynyt, samaa olemusta jumaluuden puolesta kuin Isä, että ihminen, saanut alkunsa Pyhästä Hengestä ja syntynyt Neitsyt Mariasta, jolta hän sai inhimillisen luontonsa. Pyhää Henkeä ”kumarretaan ja kunnioitetaan” yhdessä Isän ja Pojan kanssa. Hän on näiden välisen suhteen personoituma. Jumala on persoonayhteisö lahjoittavassa keskinäisessä rakkaudessa. Odotamme tulevan maailman elämää tämän uskon pohjalta.

Uskontunnustus ilmaisee vähintään epäsuorasti, että Jumalan kuvana ihmiset ovat hänen rakkautensa kohteita. Kirkossa Kristuksen ruumiina Jumalan kuva luodaan uudeksi. Jumalan luomana ihmisen arvo on säilynyt myös lankeemuksesta huolimatta. Jumalan persoonien yhtäläinen kunnioittaminen antaa perustan jokaisen ihmisen persoonan kunnioittamiselle. Meillä kaikilla on luovuttamaton ihmisarvo. Ihminen voi tosin toimia arvottomasti ja Jumalan tahtoa vastaan, mutta hänelle annettua arvoa ei anneta pois. Jumala ei halua kenenkään joutuvan eksyksiin vaan kutsuu elämään yhteydessään sanan ja sakramenttien tarjoaman kuolemattomuuden lääkkeen kautta. Synnin, kuoleman ja Paholaisen valta on murrettu, mutta synty ilman sovittua on edelleen kadottavaa. Uskontunnustus kutsuu rakastamaan kaikkia luotuja. Evankeliumi on tarkoitettu kaikille. Kaikkeus on Isän luomaa ja saanut alkunsa Kristuksessa. Hänestä on tullut koko luomakunnan lunastaja ja syntien sovittaja.

”Uskomme yhden kasteen syntien anteeksiantamiseksi.” Jumalan kirkossaan välittämän ja ilmentämän pelastussanomien ja -toivon ohella voimme helposti havaita uskon sisällöstä nousevan, toiset huomioon ottavan sosiaalisen vastuun kantamiseen lähimmäisistä ja kutsun huolenpitoon luomakunnasta. Uskontunnustus tarjoaa perustan kokonaisvaltaiselle elämän, ekumenian ja kirkon olemuksen ja

tehtävän ymmärtämiselle. Kristuksen antama rakkauden käsky sitoo kaikkia ihmisiä ja ohjaa tarpeen vaatiessa myös toimimaan profeettojen jalanjäljillä muistuttamassa Jumalan oikeudenmukaisesta tahdosta, heikomman puolelle asettumisesta ja räikeän epäoikeudenmukaisuuden oikaisemisen ja vastuun kantamisen tarpeesta.

Nykyisinkin on Jeesuksen täyden jumaluuden kieltäviä suuntauksia. Vaikkapa Dietrich Bonhoeffer muistutti teologian ensimmäisiä peruslauseita kuitenkin olevan, että ”Jumala on kokonaan siellä, missä hän on.”³³ Hänestä ei ole siis vain pientä vaikutusta tai ihmisen kokemusta hänestä. Areiolaisuus kuitenkin kiistää sekä Jeesuksen täyden jumaluuden että täyden ihmisyyden. Jeesuksesta tulee puolijumala ja näennäinen ihminen. Tässä yhteydessä on käytetty oppisanaa ”doketismi” eli näennäinen. Sama logiikka toistuu moderneihin filosofioihin sitoutuissa ajattelumalleissa, jossa kielletään Jeesuksen jumaluus perinteisessä mielessä ja puhutaan vain ihmisten tulkinnoista ja kokemuksista. Armo-oppi alkaa horjua. Dietrich Bonhoeffer kirjoitti tähän liittyen vuonna 1933 kristologia-luennoissaan näin:

Sitä vastaan astuu vanha kirkko, koska se tiesi, mitä kaikkien aikojen doketistit ovat unohtaneet: että Kristus ei ole idea vaan tapahtuma. Ei tule julistaa Lunastajan ideaa, vaan Kristus täytyy ymmärtää ihmiseksi tulleen. Vain hän voi lunastaa todellisen ihmisen. Jeesuksen historiallisuudesta on kaikki kiinni... Doketismi astuu esiin mitä ilmeisvimmässä muodossa uudessa protestanttisessa teologiassa, vaikka muuttuneessa muodossa. Aletaan olla uudestaan kiinnostuneita historiallisesta Jeesuksesta. Historia on tälle ajattelulle tiettyjen uskonnollisten ajatusten kantaja. Historia on ylihistoriallisen idean ilmentymä... Jeesus on historiallisena ihmisenä vain uskonnollisen idean ruumiillistuma... Ihmisen idea menee tässä ohi ihmisen todellisuuden, sekoittaa ideaalisen ihmisen ja todellisen ihmisen keskenään, lyhyesti, ihmisestä tulee symboli.³⁴

33 DBW 12, 335.

34 DBW 12, 320–321.

Kristillisessä uskossa on kyse sekä Jumalan persoonan että ihmisen persoonan vakavasti ottamisesta silmien tasalla, ei teoreettisena ideana. Siksi uskokin on kokonaisvaltaista, ei teoreettista tai vain esimerkiksi eettiseen tai älylliseen puoleen keskittyvää. Siksi se ei voi olla ihmisen suoritus vaan Jumalan lahja, armoa, joka johtaa lähimmäisen ja kaikkien luotujen luo rakkaudessa. Kasteen kautta on meidät liitetty tämän uskon, toivon ja rakkauden osallisuuteen, joka ohjaa elämään luottavaisesti ja aktiivisesti tässä elämässä, kilvoittelemaan ja odottamaan kärsivällisesti myös tulevan maailman elämää, jolloin Jumalan rakkauden valtakunta on kaikki kaikessa.